

Špela Virant

Politični eseji Navida Kermanija

Ključne besede: Navid Kermani, esej, politični diskurz, fikcija, postfaktično

DOI: 10.4312/ars.11.1.189-203

1.¹

»Nimam pojma« (Kermani, 2009, 86). To trdi Navid Kermani v eseju z naslovom *Teroristi so med nami (Die Terroristen sind unter uns)*, ki je izšel leta 2009 v zbirki *Kdo je Mi? Nemčija in njeni muslimani (Wer ist Wir? Deutschland und seine Muslime)*. Gre za zelo pomemben stavek, ki si ga pogosto mislimo, a ga redko izrečemo v javnosti. Nihče, ki zaseda vodilni položaj v politiki, gospodarstvu ali vojski, si ne more privoščiti, da bi ga izrekel v medijih, pa tudi v znanstvenem diskurzu ga ne smemo uporabljati, razen če gre za citat. Stavek ima vsaj tri lastnosti, zaradi katerih je njegova raba v omejenih diskurzih neumestna. Prvič – raven: izjava zveni nonšalantno, zato jo lahko umestimo na raven pogovornega jezika, ne pa na raven uradnega ali znanstvenega govora. Drugič – struktura: izjavljanje v prvi osebi ednine nakazuje, da govorec govori o samem sebi in ne o zadevi, ki je tema govora. Tretjič – semantika: izjava ne zanika le racionalnega vedenja, ki bi ga bilo mogoče argumentirati, temveč tudi vse drugo, kar bi govorcu omogočilo formuliranje mnenja o določeni stvari; zanika torej tudi domneve, predsodke, spekulacije, občutke in intuicijo. Problem ni, da manjkajo tudi te alternativne osnove za artikuliranje mnenj, temveč da takšna izjava sploh dopušča možnost takšnih alternativ. Naštete lastnosti citirane izjave kažejo, zakaj ni primerna niti za strokovni diskurz niti za nobeno obliko novinarskega poročanja, kar pa še ne pomeni, da ni primerna za literarni diskurz.²

Že ta kratak, iz konteksta iztrgan stavek kaže, da se Kermanijevi politični eseji gibljejo med literarnimi in neliterarnimi diskurzi. Za esejistiko, ki jo literarna teorija

---

1 Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Medkulturne literarnovedne študije* (št. P6-0265), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

2 V izvorniku se glasi: »Ich habe keine Ahnung.« Samostalnik »Ahnung« (slutnja) v izvorniku še bolj razločno negira vse oblike iracionalnega ali predracionalnega vedenja, istočasno pa se pojavlja v naslovih številnih literarnih besedil.

opredeljuje kot polliterarno zvrst ali jo celo označuje kot posrednika med zvrstmi (Zima, 2012, 5), to ni nič nenavadnega ali novega. V nadaljevanju pa želimo na primeru Kermanijevih esejističnih besedil izpostaviti politični pomen takšnega esejističnega načina pisanja, ki pod vprašaj postavlja ali celo razveljavlja strogo ločevanje med literarno fikcijo in neliterarnim, stvarnim pisanjem, in sicer za razliko od delne fikcionalizacije političnega diskurza, ki jo danes zakriva modni izraz *postfaktično*.³ Najprej bomo na kratko predstavili delo Navida Kermanija, nato spomnili na diskusijo o politični literaturi, kakor se je po drugi svetovni vojni razvila v nemškem govornem prostoru in ki oblikuje historični kontekst Kermanijevega pisanja, ter na kratko povzeli nekaj osrednjih nemških teoretskih razmišljanj o esejistiki.

2.

Navid Kermani se je rodil leta 1967 v Siegnu v Nemčiji. Njegovi starši so se v Nemčijo priselili iz Irana. Študiral je orientalistiko, filozofijo in teatrologijo. Po študiju je nekaj časa delal kot novinar. Od leta 2006 ima naziv rednega profesorja orientalistike in dela kot samostojni kulturni delavec. Njegovo obsežno bibliografijo sestavljajo znanstvena dela, romani in eseji. Med drugim je za svoja besedila leta 2015 prejel ugledno nagrado nemškega knjigotrštva (*Friedenspreis des deutschen Buchhandels*). Kermanijeva literarna dela v nemškem govornem prostoru zbuja veliko pozornosti, recenzirajo jih vsi pomembni mediji in kritike so pretežno pozitivne. Na tem mestu ni mogoče na kratko predstaviti vseh njegovih del, saj bi to pomenilo nedopustno poenostavljanje. Opozorimo naj le na določene posebnosti njegove literarne pisave, ki pod vprašaj postavljajo meje med zvrstmi in ki so pomembne tudi za razumevanje njegovega esejističnega pisanja. Leta 2011 je izšel njegov roman z naslovom *Tvoje ime (Dein Name)*, ki obsega kar 1200 strani. Literarni kritik Joseph Hanimann je v recenziji romana opozoril, da se roman odreka »totalni perspektivi«. ⁴ Pri tem gre za držo, ki jo lahko opazimo tudi pri njegovih esejih, čeprav se izraža z drugačnimi sredstvi. Roman *Velika ljubezen (Große Liebe)*, (2014) prikazuje poskus prvoosebnega pripovedovalca, da bi se spomnil prve

3 Združenje za nemški jezik (*Gesellschaft für deutsche Sprache*) je leta 2016 besedo *postfaktično* razglasilo za besedo leta. V izjavi za tisk, ki jo je združenje objavilo 9. 12. 2016, najdemo pojasnilo: »Beseda leta 2016 je **postfaktično**. To odločitev je žirija Združenja za nemški jezik sprejela v sredo zvečer v Wiesbadnu. S tem opozarja na globoke politične spremembe. Umetna beseda postfaktično, prevod besede *post truth* iz ameriške angleščine, opozarja, da gre danes v političnih in družbenih diskurzih vse bolj za čustva in ne več za dejstva.« <http://gfds.de/wort-des-jahres-2016/>

4 Hanimann, http://www.buecher.de/shop/deutschland/dein-name/kermani-navid/products_products/detail/prod_id/33335110.

Ljubezni, ki jo je doživel, ko je bil star 15 let. Prek teh spominov se želi približati sinu, ki je zdaj star prav toliko, in ga bolje razumeti. Pri tem romanu kritiki sicer ne dvomijo o zvrsti besedila, toda pripoved je prepletena s citati iz del islamskih mistikov, ki jih pripovedovalec sproti komentira, tako se pripovedni tok mestoma preliva v domala esejistično pisavo. Ti citati postulirajo univerzalnost Ljubezni, ki presega ločnice med različnimi kulturami in časovnimi obdobji. Kot taka bi lahko zagotovila tudi možnost medgeneracijskega razumevanja med pripovedovalcem in njegovim sinom. Toda Kermanijsvo besedilo s svojo specifično strukturo Ljubezni ne razblini v brezčasno in brezoblično abstrakcijo, temveč – prav nasprotno – pripovedovalcu omogoči, da svojo izkušnjo velike Ljubezni opazuje v konkretnem socialno-političnem kontekstu osemdesetih let 20. stoletja v Zahodni Nemčiji. Preplet pripovedi, citatov in refleksij orientalistu Kermaniju omogoči, da razglablja o filozofskih in teoloških vprašanjih ter s tem tudi v tem besedilu prekorači meje fikcijskega besedila.⁵

Kermani v esejih, ki jih je doslej objavljaj tako v časnikih kakor tudi v knjižni obliki, komentira pomembne politične dogodke in družbeno-zgodovinske pojave, pa naj gre za tako imenovano migracijsko krizo, vojno v Iraku, terorizem, arabsko pomlad, Islamsko državo ali probleme zahodnih večkulturnih družb. Njegovi spisi ne prinašajo dokončnih odgovorov in razlag, saj se zaveda, da takšna dokončnost ni mogoča brez redukcije kompleksnosti, ki potvori ugotovitve. Vsekakor pa Kermanijsvi eseji ponujajo pomembne uvide in spodbude k nadaljnjim razmišljanjem, ki jim botruje specifična kombinacija znanstvene podkovanosti, s katero razpolaga kot orientalist, seznanjenosti z aktualnim političnim dogajanjem in osebne življenjske izkušnje. Pomembna razsežnost njegovih esejev, ki jih razlikuje od drugih, pogosto zelo lucidnih analiz socialno-političnih stanj in procesov, je vedno implicitno prisotno zavedanje, da sami vplivajo na sedanost in prihodnost, ali vsaj zavedanje možnosti, da bi lahko vplivali nanju. Knjigo z naslovom *Vdor realnega: z begunci skozi Evropo (Einbruch der Wirklichkeit: Auf dem Flüchtlingsstreck durch Europa)*, ki je nastala jeseni 2015, ko je spremljal begunce na njihovi poti iz Grčije do Nemčije, sklene z mislijo, ki vsebuje tako kritiko sedanosti kakor tudi upanje za prihodnost: »Če kdo, potem bodo ti begunci ohranili Evropo in znova vzpostavili to, kar bi naša generacija, ki je nista zaznamovala vojna in fašizem, utegnila izgubiti« (Kermani, 2016, 92).

---

5 Prim. Meike Fessman: »Navid Kermani (...) vedno pripoveduje tako, da njegov način pripovedovanja odpira filozofska vprašanja.« Fatma Aydemir: »Kermanijsvo eksplicitno osredotočanje na tiste odlomke iz besedil mistikov, ki govore o telesni strasti, pa je vendarle dobro, ker omogočajo alternativno branje islama, ki odločno nasprotuje regresivni obsedenosti salafistov.«

3.

V omenjenem eseju z naslovom *Teroristi so med nami*, iz katerega je iztrgan uvodni citat, Kermani pripoveduje, kako so ga po izidu knjige z naslovom *Dinamit duha: mučeništvo, islam in nihilizem* (*Dynamit des Geistes. Martyrium, Islam und Nihilismus*), v katerem govori o morebitnih razlogih za teroristične napade v ZDA 11. septembra 2001, vsi vedno znova spraševali po razlagi »vseh mogočih samomorilskih napadov« (Kermani, 2009, 86). Toda na ta vprašanja že nekaj časa odgovarja le:

»Nimam pojma. Tudi sam tega ne razumem. Ne vem, zakaj se vsak dan na kakšnem križišču ali tržnici v Bagdadu ali Nadžafu in zdaj tudi v Afganistanu nekdo razstreli, ne da bi ga kdo videl razen žrtev samih« (ibid., 86).

Ko beremo Kermanijeve eseje, kmalu ugotovimo, da sicer ne podaja dokončnih odgovorov in razlag, da pa očitno kljub vsemu veliko ve o socialnih in političnih problemih, o katerih piše. V zbirki *Kdo je Mi? Nemčija in njeni muslimani*, v kateri se ukvarja s problemi tako imenovanih večkulturnih družb, med drugim vedno znova poudarja, da pri tem ne gre le za problematiko različnih kultur, ver in jezikov, temveč tudi za probleme, ki jih porajajo razlike med socialnimi sloji, kar je kot sin dobro situirane meščanske družine doumel že v zgodnjem otroštvu (ibid., 20). Na osnovi teh izkušenj ugotavlja, da identiteta ne more biti osnovana le na eni od teh kategorij: »Identiteta je *per se* nekaj poenostavljenega, nekaj omejujočega, kakor vsaka oblika definicije. Gre za določitev nečesa, kar je v realnosti bolj kompleksno, ambivalentno in prepustno« (ibid., 17). Poroča, da v Nemčiji dolgo ni občutil pritiskov, ki bi terjali določitev identitete. Šele v zadnjih letih ga nenehno sprašujejo, ali se počuti »kot Evropejec ali kot musliman«:⁶ »Nočem, da bi me stisnili v neko identiteto, tudi če bi bila moja lastna« (ibid., 134).

Poleg takšne kritike enega osrednjih pojmov evropskega diskurza o večkulturnosti Kermani opazuje in beleži tudi druge samosvoje značilnosti javnih debat o teh tematikah. Opazil je na primer, da v takšnih debatah nikoli ne sodelujejo znanstveniki, ki se ukvarjajo z islamom, in tako ugotavlja: »Zahodnoevropska debata o islamu je debata o Zahodni Evropi« (ibid., 37). Pri tem Kermani ne izreče sklepa, ki ga sugerira med vrsticami, in sicer, da se Evropa prav tam, kjer meni, da se najbolj neposredno sooča s tako imenovano drugostjo in tujostjo, najbolj zaverovano izgublja

6 Ta besedila so v glavnem nastala leta 2007 (Kermani, 2009, 189), kar pomeni, da so se zahteve za določitev identitete, kakor jih zaznava Kermani, v Evropi v takšni obliki pojavile šele v začetku 21. stoletja.

v lastnih zrcalnih podobah. Odkrito pa kritizira medijske prakse, kot na primer tiste pogovorne oddaje, v katerih »drugega proti drugemu nahujskajo nasprotnike, ki zagovarjajo po možnosti kar najbolj različna stališča« (ibid., 95). V takšnih režiranih navideznih pogovorih gre predvsem za obrambo pozicij moči in vedenja. Kermani ni arogantno vzvišen nad takšnimi situacijami, temveč se v njih odziva defenzivno: »Sam si vedno po treh ali petih minutah goreče želim le še, da bi se razblinil« (ibid., 95). Namesto takšne obrambne pozicije, ki je sama sebi namen, svoje pisateljsko poslanstvo vidi v artikuliranju »ambivalentnosti, dvomov, vprašanj« (ibid., 94) ter formuliranju kritike in samokritike.

Njegovo trditev, da nima pojma, lahko razumemo kot avtofikcijo, kot stilizacijo samega sebe v podobi skromnosti ali koketnosti. Lahko jo torej istočasno beremo kot fikcijo ali, v skladu z opredelitvami dvojnega značaja esejistike, kot nefikcijsko ugotovitev. Pomembno pa je, da kontekst izjavo naveže na partikularen in konkreten zbir vprašanj. S tem Kermani opozarja na nujnost diferenciacije pri zastavljanju vprašanj in na to, da odgovorov na ta vprašanja ni mogoče posploševati. Določenih vzorcev, po katerih lahko razlagamo politično nasilje, ni mogoče brez pomislekov aplicirati na vsako situacijo. Da pri tem ne gre za prazne besede, temveč za reflektiran način mišljenja, ki se navezuje na določeno tradicijo, priča odlomek iz njegovega eseja z naslovom *Koran in nasilje (Der Koran und die Gewalt)*. V tem eseju razlaga, kako globoko je ta način mišljenja vpisan v islamsko tradicijo:

Vedeli so, da je Koran zbirka večpomenskih razodetij, potrebnih tolmačenja, ki jih je prerok Mohamed doživel v teku triindvajsetih let v specifičnih zgodovinskih situacijah; islamska teologija je izjave Korana vedno tolmačila pred ozadjem teh situacij, ki se jim posveča posebna veja vede o Koranu, veda o »priložnostih razodetij (ibid., 105).

Tolmačenja besedila torej upoštevajo konkretno situacijo, v kateri so nastala, upoštevajo pa tudi lastne realnopolitične učinke. Absolutno raztolmačenje pa sploh ne bi smelo obstajati (ibid., 112–113). Islam živi, tako Kermani, »kakor vsaka druga vera prav v napetem razmerju med besedili in bralci« (ibid., 115). V določenem smislu velja to tudi za Kermanijeve politične eseje, pri čemer za napetost na strani besedil skrbi prav njihov polliterarni značaj. Preden pa si to ogledamo natančneje, bomo v naslednjem poglavju na kratko pojasnili nekatere vidike diskusije o razmerju med literaturo in politiko, ki se je po drugi svetovni vojni razvila v Zahodni Nemčiji in ki oblikuje zgodovinsko ozadje Kermanijevih besedil.

4.

V prvih desetletjih po drugi svetovni vojni je nemški literarni svet doživel kar dve pobudi za intenzivno politizacijo tako literature kakor tudi literarne kritike in literarne zgodovine. Prva faza politizacije se je začela takoj po vojni pod vplivom zahodnih zavezniških sil, ki so v literaturi prepoznale sredstvo za denacifikacijo in vzgojo k demokraciji. Druga faza je sledila v šestdesetih letih 20. stoletja v okviru študentskih gibanj, ki so v Zahodni Nemčiji zahtevala poglobljeno ukvarjanje z nacistično preteklostjo. Poleg teh dveh pobud, ki sta prihajali od zunaj, se je v literarnih krogih samih razvnela diskusija o upodobljivosti holokavsta ter o možnostih in dometu politične refleksije znotraj literature. Začetni poriv te diskusije je bil esej Theodorja W. Adorna z naslovom *Kulturna kritika in družba* (*Kulturkritik und Gesellschaft*), ki je bil prvič objavljen leta 1951. Obsodbe pesništva po Auschwitzu (Adorno, 1977, 30), ki jo je zapisal v tem eseju, tudi kasneje ni omilil. V eseju *Angažma* (*Engagement*, 1962), v katerem je kritiziral tako angažirano umetnost kakor tudi pojem estetske avtonomije (Adorno, 1999, 280), pa jo je vendarle dopolnil z dodatnimi vidiki in diferenciacijami:

Stavka, da je po Auschwitzu barbarsko še vedno pisati poezijo, ne želim omiliti; v njem je negativno izrečen impulz, ki navdihuje angažirano poezijo. Vprašanje osebe iz *Nepokopanih mrtvecev*: »Ali ima življenje smisel, dokler so na svetu ljudje, ki te bijejo tako dolgo, dokler ti ne polomijo kosti«, je tudi vprašanje, ali umetnost sploh še sme obstajati; ali regresija same družbe ne zapoveduje duhovne regresije v pojmu angažirane literature? Vendar pa ostaja resničen tudi Enzensbergerjev odgovor, da mora poezija vzdržati ravno ta verdikt, biti mora torej takšna, da se zgolj s svojim obstojem po Auschwitzu ne izroča cinizmu (Ibid., 289).

Istega leta, torej 1962, sta izšla tudi eseja Hansa Magnusa Enzensbergerja *Poezija in politika* (*Poesie und Politik*) ter *Nastajanje pesmi* (*Die Entstehung eines Gedichts*), v katerih je poskušal opredeliti svoje razumevanje razmerja med politiko in literaturo. Pri tem je argumentiral proti po njegovem mnenju nezadostnim postopkom literatov in kritikov. Najprej argumentira proti tistim, za katere so politična le tista literarna besedila, ki eksplicitno govore o vladarjih in strukturah oblasti ter jih hvalijo ali grajajo, nato pa proti tistim, ki politično iščejo v avtorjevem življenjepisu. Ko se tako osvobodi koncepta avtorjeve intence, politično naseli znotraj samega jezika: »Politika mora prodirati tako rekoč skozi razmike med besedami, avtorju za hrbtom, sama od sebe« (Enzensberger, 1962, 49). Enzensberger ni sistematik, ne oblikuje sistemov, temveč poezijo in politiko razume kot dinamična procesa: »prvi v mediju jezika, drugi v mediju

moči« (Enzensberger, 1984, 133). Zanj je jezik tisti, ki »določa družbeni značaj poezije, ne pa njeno zapletanje v politične boje« (ibid.). Politično deluje prek jezika, kjer se izmika intervencijam cenzure, kjer ga tudi sam avtor nikoli ne more povsem nadzirati in kjer pogosto sploh ni ozaveščeno.

Čprav antagonizem med zagovorniki angažirane literature na eni strani in zagovorniki estetske avtonomije na drugi še vedno ni razrešen – še vedno so aktualni poskusi, da bi ga presegle z odvrčanjem od reprezentacije ali z rekonceptualizacijo jezika –, se danes zaradi spremenjenih socialnih in političnih razmer ter razvoja novih medijev pojavljajo novi vidiki v razmerju med literaturo in politiko. Samovolja medijev pri obravnavi literarnih, torej večpomenskih besedil avtorje in avtorice spodbuja, da se bodisi sklicujejo na estetsko avtonomijo in se umikajo iz javnosti ali pa svoja politična stališča pojasnjujejo v neliterarnih besedilih, intervjujih in pogovornih oddajah. V tem kontekstu esej v sodobni književnosti spet pridobiva večjo vlogo in pomen. Nekateri literarni znanstveniki esej opredeljujejo kot »četrto zvrst« literature poleg lirike, epike in dramatike (Haas, 1969, 35), drugi pa ga označujejo kot »mešani proizvod« (Adorno, 1999, 7) in ga raje izločajo iz območja literarnih besedil, na ta način pa se lahko izogne nujni, da bi se umestil na eno ali drugo stran prej omenjenega antagonizma. Istočasno mu njegova polliterarna oblika omogoča, da omeji večpomenskost, ne da bi se ji povsem odpovedal. Ni zavezan stremljenju po enoznačnosti kakor znanstveni diskurz in ni se mu treba podrežati redukciji kompleksnosti, ki jo terjajo različni medijski formati, ki tudi Kermanijevemu pripovedovalcu zbuja željo, da bi se razblinil. Esaj ohranja večpomenskost, ker dopušča ambivalentnost, dvom in odprta vprašanja (prim. Kermani, 2009, 94).

5.

»Aktualnost eseja je aktualnost anahronističnega« (Adorno, 1999, 22). Tako Adorno sklene svoj esej o eseju in ugotavlja, da so zanj nastopili neugodni časi po ločitvi znanosti, umetnosti ter filozofije in da bi poskus premagovanja te ločitve hitro zapadel nazaj v predznanstveno mišljenje. Na tem mestu ni ne prostora ne potrebe, da bi podrobno analizirali Adornov članek *Esej kot oblika*, ki uvaja *Beleške o literaturi*, izpostaviti pa moramo dva vidika njegovih razmišljanj, ki lahko pomagata razumeti Kermanijevo esejistiko.

Adorno opozarja, da »nepretrgani red pojmov ni eno z bivajočim« (ibid., 12). Posebna odlika eseja kot oblike je, da se lahko – za razliko od znanstvenega diskurza

– izmakne tej pasti. Kasneje se Peter V. Zima v knjigi *Essay / Essayismus: Zum theoretischen Potenzial des Essays* (2012) podrobneje posveti tej ugotovitvi in iz tega izpelje svojo dialoško teorijo, pri tem pa – na osnovi analiz obsežnega korpusa esejev – predlaga razlikovanje med dialoško odprtimi esei na eni strani in monološko sistematičnimi na drugi (Zima, 2012). Morebitne razlike pri razumevanju znakov in njihovega razmerja do referenta, na katere opozarjata Adorno in Zima, kažejo, da se tudi v esejistiki ohranja temeljni antagonizem, ki je odgovoren za debato glede estetske avtonomije in angažirane literature. Gre torej za dve različni pojmovanji razmerja med besedilom in svetom, ki se vpisujeta v samo literaturo, čeprav so bojne linije razporejene drugače in pozicija estetske avtonomije esejju kot »mešanemu proizvodu« ni na voljo. Adorno ne izključuje možnosti preseganja tega antagonizma v esejju kot obliki, možnosti torej, da esej ne opusti odnosa do sveta v zatekanju v samozadostnost in da tudi ne zapade v naivnost. Ta možnost se nakazuje v utopičnem momentu (Adorno, 1999, 21). Kasneje sta Zima (2012, 30–34) in Wolfgang Müller-Funk (1995, 284–285) prav ta utopični moment še poudarila v svojih študijah o esejju.⁷

Drugi vidik, ki ga omenja Adorno in ki je pomemben tudi za Kermanijeve eseje, je misel, da »esej revidira podcenjevanje zgodovinsko proizvedenega kot predmeta teorije« (Adorno, 1999, 13). Adorno kritizira humanistiko in filozofijo, ki se ukvarjata le s tem, kar »se odeva z dostojanstvom splošnega, trajnega, dandanes po možnosti prvobitnega, in se s posebno duhovno tvorbo ukvarja le toliko, kolikor je s tem mogoče ponazoriti splošne kategorije; kolikor vsaj posebno postane prozorno zanje« (ibid., 7). Adorno predpostavlja, da »sporočil koga izkušenega nihče ne bi odpravil kot nepomembnih, naključnih in iracionalnih samo zato, ker so le njegova in jih ni mogoče brez nadaljnega znanstveno posplošiti« (ibid., 11). Za takšna sporočila, ki so pomembna, a jih znanstveni diskurz ne more integrirati, je esej lahko primerna izrazna oblika. Peter V. Zima kasneje z diferenciacijo esejistike pokaže, da esej ponuja možnost za izražanje takšnih sporočil, ki jo avtor eseja sicer lahko izkoristi, ni pa nujno, da to res stori. Oblika eseja to sicer omogoča, vendar takšne rabe ne terjata *a priori*. Tudi tu ni mogoče posploševati.

Peter V. Zima navaja naslednje značilnosti esejističnega diskurza: neidentičnost subjekta in objekta, izkustvo, odprtost, dialog, kontingentnost, konstruktivizem in ambivalentnost, ki jo pogosto spremljata samorefleksija in samoironija (prim. Zima, 2012, 23–30). Političnim esejem v tej knjigi sicer ne posveča posebne pozornosti, vendar politično razsežnost esejev ves čas upošteva kot nekaj, kar se v dialoško odprtih

7 O utopiji v esejih Roberta Musila prim. Bachmann (1969, 12, 187–190).

esejih upira ideologiji in diktaturi, in sicer na podoben način, kakor se upira vsem zaprtim miselnim sistemom:

»Diktator in sistematik sta lahko še tako različna, v enem pogledu se skladata: Oba preprečujeta izkustvo tako, da realnost razblinjata v abstrakcijo. Esej z odprtostjo (...) ponovno oživlja izkustvo, ker kaže, da vedno obstaja tudi druga možnost in da je vsaka opredelitev (...) le ena od možnih konstrukcij« (ibid., 24).

Vzporejanje sistematika in diktatorja je provokativno, vendar ju Zima ne izenačuje. Opozarja le na podoben način mišljenja, ki ima lahko podobne posledice, vendar v konkretnih okoliščinah proizvajata zelo različne učinke. Zima tu govori o »monološkem mišljenju identitet v sistematični filozofiji in ideologiji« (ibid., 28), ki pa se razpusti v odprtem dialoškem eseju. Njegove teze imajo daljnosežne teoretske in politične implikacije. Med drugim implicirajo, da sistematične teorije niso kompatibilne niti s konstruktivizmom niti s teorijami, nastalimi po tako imenovanem *linguistic turn*, ker svoje iz znakov sestavljene sisteme razumejo kot legitimno in absolutno odslikavo sveta. Poleg tega se zastavlja vprašanje, ali je smiselna raba takšnih teorij v okviru medkulturnih študij, saj to, kar je v vsakem posameznem primeru konkretno drugačno, tuje in neznano, razblinjajo v abstrakcije, kot sta identiteta in alteriteta, da jih na ta način potem nevtralizirajo in kot znane kategorije integrirajo v sistem.

Kermani svoje eseje odpira z besedilnimi strategijami, ki preprečijo, da bi razlaga, s katero je nekoč pojasnjeval določeno situacijo, postala razlagalni vzorec, posplošitev ali abstrakcija. Opozorjanje na partikularnost vsake razlage odpira možnost za iskanje in konstruiranje vedno novih razlag. Kermani priznava svojo nevednost in se s tem uvršča v tradicijo dialoško odprtih esejev. Med najvidnejše predstavnike monološko sistematičnih esejistov Zima uvršča Francisca Bacona, med predstavniki dialoško odprtih pa omenja Michela de Montaigna (Zima, 2012, 51–54). Montaigne se v eseju *O umetnosti pogovora (De l'art de conférer)* sklicuje na Demokrita, ko razmišlja o iskanju resnice: »Ni skrita, kakor pravi Demokrit, v brezdanjih globinah, temveč počiva v neskončnih višavah božje vsevednosti« (Montaigne, III, 228). Islamsko pojmovanje, kakor ga razlaga Kermani, podobno izhaja iz predpostavke, da človek nikoli ne more posedovati absolutnega tolmačenja Korana (Kermani, 2009, 113), saj to pozna le bog. Toda tudi v svetu, v katerem ni več metafizičnih gotovosti, ampak ga obvladuje le kontingentnost, obstaja, kakor ugotavlja Zima v svoji analizi Montaignovih esejev, en edini predpogoj za iskanje spoznanja: »pripravljenost, da samemu sebi priznamo lastno nevednost« (Zima, 2012, 44).

6.

Politično v Kermanijevih esejih se konstituira iz jezika, torej iz tega, kar pronica skozi razmike med besedami, iz večpomenskosti in kompleksnosti esejistične oblike pisanja ter iz dialoške odprtosti besedil. Slednja se poraja iz njihove specifične narativne strukturiranosti. V že omenjenem eseju *Teroristi so med nami* uvede prvoosebnega pripovedovalca, kar je v eseju kot polliterarnem besedilu dopustno. To esej razlikuje od znanstvenega besedila, ki ga sicer pripoveduje avtoritativni avktorialni pripovedovalec, ki pa istočasno prikriva svojo pripovedovanost (ali konstruiranost). Poleg tega se Kermanijev pripovedovalec izkaže kot nezanesljivi pripovedovalec, saj priznava, da nima pojma.⁸ Ta nezanesljivi pripovedovalec govori o sebi in sproti razmišlja o samem pripovedovanju. Tako se referencialni odlomki, ki se nanašajo na zunajliterarne, politične probleme, prepletajo z avtoreferencialnimi, kar tudi na tej ravni kaže dvojni značaj esejističnega pisanja.

Te posebnosti narativne strukture, ki same po sebi niso nove niti v literaturi niti v esejistiki, pa odločilno zaznamujejo politično razsežnost teh besedil, ker pomembno vplivajo na način recepcije. Besedila bralcu ne ponujajo le možnosti, da jih razume, da jih razume napačno ali da jih sploh ne poskuša razumeti, temveč tudi možnost, da skupaj z avtorjem in besedilom razmišlja naprej. Kermanijev nezanesljivi pripovedovalec sicer ponuja razlage, vendar dodaja opozorilo, da se morda moti, saj vendar nima pojma. Tako bralcu onemogoča, da bi se slepo strinjal z njegovimi trditvami, da bi se podredil njegovemu vodstvu, istočasno pa mu onemogoča, da bi brez pomisleka vnaprej zavrgel pripovedovalčevo mnenje le zato, da bi zavaroval lastno pozicijo (kar se lahko hitro zgodi v primeru tendenčne literature). Kermanijevo besedilo bralcu ponuja možnost, da se identificira z nezanesljivim pripovedovalcem in si v tišini med branjem prizna, da morda tudi sam nima pojma. Takšno priznanje pa je predpogoj, da začnemo iskati nova spoznanja.

---

8 Wayne C. Booth v poglavju o zanesljivih in nezanesljivih pripovedovalcih govori tudi o liku pripovedovalca v esejih, in sicer na primeru Montaignovih esejev. Njegovega pripovedovalca sicer ne označi kot nezanesljivega, temveč kot nekoliko prirejenega, kar pomeni predvsem to, da ga ni mogoče enačiti z Montaignom samim (Booth, 1974, 231). Tudi Kermanijevega pripovedovalca ne moremo brez težav uvrstiti med odkrito ali prikrito nezanesljive pripovedovalce po tipologiji, ki jo predlagata Köppe in Kindt (2014, 236–258), ker ne navaja »napačnih podatkov o fiktivnih zadevah« (ibid., 246), temveč samo opozarja na omejenost lastnega vedenja.

7.

Javni politični govori podajajo odgovore, izjavljajo jih s pozicije moči in védenja, in sicer na način, ki obeta možnost verifikacije. Vse pogosteje pa tovrstne govore izpodrivajo izjave, ki so *postfaktične* in govorijo o tem, kar bi se »utegnilo zgoditi« (Aristotel, 1451 a 30), torej o tem, kar je od Aristotela naprej kot fikcija privilegij literature. Učinek takšnih izjav v političnem diskurzu je načelno nepredvidljiv, razmišljanje o intenci njihovih avtorjev pa je nujno spekulativno. Zato tu ne bomo analizirali konkretnih *postfaktičnih* političnih govorov, temveč bomo ostali pri literaturi sami, ki govori o tem, kako bi takšno prepletanje dejstev in fikcije »utegnilo« učinkovati. G. E. Lessing v prvem prizoru prvega dejanja igre *Modri Natan* prikaže, kako se Natan vrne z dolgega potovanja. Daja mu najprej pove, da je njegovo hišo zajel požar, kar se je res zgodilo. Poročilo o požaru pa nadaljuje z izjavami o tem, kaj bi se še vse utegnilo zgoditi. To počne, vse dokler se Natan ne razburi in v tem razburjenju začne verjeti, da se je vse to res zgodilo. Tedaj ga potolaži in hitro pove, kaj hoče od njega. Natan njenih želja v trenutku, ko je ves razrvan, ne more zlahka ignorirati (Lessing, 9–15). Lessing v Dajinem govoru z rabo pogojnika nakaže razliko med *faktičnimi* in *postfaktičnimi* izjavami, a kljub temu je njihov učinek zelo močan. Na eni strani krepijo Dajin položaj v odnosu do Natana, na drugi strani pa v sicer modrem Natanu zbudijo tako močna čustva, da oslabijo njegovo razsodnost. Lessing prikaže, kako lahko takšen preplet govorjenja o tem, kar se je zgodilo, s tem, kar bi se utegnilo zgoditi, v konkretni situaciji deluje sugestivno in manipulativno.

Tudi učinka esejev Navida Kermanija načelno ne moremo predvideti, kakor ni mogoče splošno predvideti pomena in posledic prepleta dejstev in fikcije. Lahko pa izpostavimo nekatere značilnosti, ki dajo slutiti širok spekter variacij pri teh postopkih, na primer: razlikovanje govora in zapisa, oblike medijskega posredovanja ter navezave na tradicije različnih zvrsti in načinov mišljenja. Pri Kermanijevih esejih moramo predvsem poudariti pripovedno instanco, ki ni vsevedna, temveč fiktivno nevedna ali vsaj nezanesljiva. Pripovedovalec s priznanjem, da ne zna odgovoriti na vsa vprašanja, odpira prostor za dialog, ki je nujna osnova za demokratične družbene procese. V situacijah, v katerih se politični diskurzi reducirajo na ohranjanje pozicij moči, anahronistična esejska oblika pisanja tam, kjer poetični govor sega v političnega, ponuja prostor za dialog, iz katerega se morda lahko razvije slutnja prihodnosti. Če naj ima, če lahko ima ta slutnja spet utopični značaj, kakor ga Zima prepoznava v esejistični literaturi modernizma, v postmoderni pa ne več (Zima, 2012, 34), je seveda vprašanje, o katerem je mogoče razpravljati le v eseju. Kermanijevi eseji se vsaj

izogibajo distopiji, spodbujajo določene načine razmišljanja in poskušajo, kakor kaže sklepnih stavek njegovega eseja o begunski problematiki, zbuditi upanje na pozitivne politične premike v prihodnosti, ki pa jih ne hipostazirajo.

Bibliografija

- Adorno, Th. W., *Kulturkritik und Gesellschaft*. Gesammelte Schriften. B. 10. Frankfurt am Main 1977.
- Adorno, Th. W., *Beleške o literaturi*, Ljubljana, 1999.
- Aristoteles, *Poetika*, Ljubljana, 1982 (prev. K. Gantar).
- Aydemir, F., Ichvergessen im Ornament, *Die Tageszeitung*, 16. 3. 2014. <https://www.taz.de/Archiv-Suche/!5046385&s=kermani/> [15. 3. 2017]
- Bachmann, D., *Essays und Essayismus*, Stuttgart 1969.
- Booth, W. C., *Die Rhetorik der Erzählkunst*, Heidelberg 1974.
- Enzensberger, H. M., *Einzelheiten II: Poesie und Politik*, Frankfurt am Main 1984.
- Enzensberger, H. M., *Gedichte. Die Entstehung eines Gedichts*, Frankfurt am Main 1962.
- Fessman, M., Das Seufzen und der Sufi, *Süddeutsche Zeitung*, 7. 2. 2014. http://www.buecher.de/shop/deutschland/grosse-liebe/kermani-navid/products_products/detail/prod_id/40121767/ [15. 3. 2017]
- Hanimann, J., Ein Wasserschlauch für jeden Lebenstropfen, *Süddeutsche Zeitung*, 12. 9. 2011. http://www.buecher.de/shop/deutschland/dein-name/kermani-navid/products_products/detail/prod_id/33335110 [15. 3. 2017]
- Haas, G., *Essay*, Stuttgart 1969.
- Kermani, N., *Dynamit des Geistes. Martyrium, Islam und Nihilismus*, Göttingen, 2002.
- Kermani, N., *Einbruch der Wirklichkeit: Auf dem Flüchtlingstreck durch Europa*, München 2016.
- Kermani, N., *Große Liebe*, München 2014.
- Kermani, N., *Wer ist Wir? Deutschland und seine Muslime*, München 2009.
- Köppe, T. / Kindt, T., *Erzähltheorie*, Stuttgart 2014.
- Lessing, G. E., *Modri Natan*, Ljubljana, 1981 (prev. J. Vidmar).
- Montaigne, M. de, *Essays*, Frankfurt am Main 1998.
- Müller-Funk, W., *Erfahrung und Experiment: Studien zu Theorie und Geschichte des Essayismus*, Berlin 1995.
- Zima, P. V., *Essays / Essayismus: Zum theoretischen Potenzial des Essays*, Würzburg 2012.

Spletni viri:

Gesellschaft für deutsche Sprache, Pressemitteilung: GfdS wählt »postfaktisch« zum Wort des Jahres 2016, <http://gfds.de/wort-des-jahres-2016> [9. 12. 2016]

Špela Virant

Politični eseji Navida Kermanija

Ključne besede: Navid Kermani, esej, politični diskurz, fikcija, postfaktično

Navid Kermani, nemški pisatelj in profesor orientalistike, se v svojih esejih posveča aktualnim političnim in socialnim vprašanjem, kot so migracije, terorizem in večkulturne družbe. Članek podaja podrobnejšo analizo izbranih Kermanijevih esejev ter jih umesti v tradicijo dialoško odprte esejistike (kakor jo po teoriji Petra V. Zime zastopa na primer Michel de Montaigne) in v kontekst nemških povojnih razprav o razmerju med literaturo in politiko. Nato postopke fikcionalizacije, kakor se kažejo v Kermanijevih političnih esejih, primerja s postopki v tako imenovanih *postfaktičnih* političnih diskurzih. Čeprav so postopki primerljivi in njihovi učinki načelno nepredvidljivi, je mogoče locirati temeljne razlike v njihovi narativni strukturi, ki lahko sugerira vsevednost pripovedovalca in s tem krepi njegovo pozicijo moči ali poudarja njegovo negotovost ter tako bralcu odpira možnost, da z njim stopi v konstruktiven dialog, ki je temeljnega pomena za demokratične družbe. Prav v odpiranju vprašanj in artikuliranju dvomov Kermani kot avtor esejev vidi svoje pisateljsko poslanstvo.

Špela Virant

Navid Kermani's Political Essays

Keywords: Navid Kermani, essay, political discourse, fiction, post-truth

The essays of the German writer and professor of Middle East Studies, Navid Kermani, focus on current political and social issues, such as migration, terrorism and the problems of multicultural societies. The article offers an analysis of selected essays and gives a brief overview of their context, including a discussion about the relation between literature and politics as it evolved after World War II in Germany. The analysis makes it possible to see Kermani's essays in the tradition of open dialogical essays that goes back to the writings of Michel de Montaigne, as shown in the theories of Peter V. Zima. The processes of fictionalization that are used by Kermani in his political essays are compared with those used in so called „post-truth” political discourse. Although these processes are comparable and their effects unpredictable, it is possible to locate some basic differences in their narrative structures that can either suggest that the narrator is all-knowing, which reinforces his position of power, or can stress the narrator's tentativeness, which opens the possibility for the reader to enter into a dialogue with him, thus leading to the kind of constructive dialogue that is of fundamental importance for democratic societies. It is the raising of questions and articulation of doubt that Kermani sees as his main task when writing his essays.